

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Магдалена Даниелова Властанова на тема
„Американска и британска антисъветска кино пропаганда (1961-1968 г.)”
за присъждане на образователната и научната степен „доктор по история”,
професионално направление 2.2. История и археология
от проф. д-р Искра Баева, преподавателка в Историческия факултет на СУ „Св.
Климент Охридски”

1. Данни за докторанта и докторантурата

Магдалена Властанова е родена в София и е завършила средното си образование (2008–2012) в гимназията „Сесар Вайехо“ с изучаване на испански и английски език в София, след което в периода 2012 – 2016 г. е студентка в бинарната специалност „История и философия“ в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Тя продължава своето образование в същия университет и факултет в Магистърската програма „Кризи, конфликти и дипломация в световната политика XVI – XXI в.“, базирана в Катедрата по нова и съвременна история. През юли 2018 г. Магдалена Властанова защитава с отличие магистърската си теза на тема „Политика и киноиндустрия в САЩ в началото на Студената война, края на 40-те и началото на 50-те години“. През годината на дипломирането си Магдалена Властанова се явява на докторантски конкурс, който печели и е зачислена в същата катедра, където подготвя настоящата дисертация под ръководството на доц. д-р Гергана Алексиева.

Още докато е била студентка от 2015 до 2018 г. Магдалена Властанова (Джунова) може да се похвали с няколко публикации на разнообразни теми от по-далечното минало: древността, средновековното образование, монашеските ръкописи, богомилството, Англо-бурската война от 1880–1881 г.

След изтичане на срока на редовната ѝ докторантура Магдалена Властанова е била отчислена с право на защита с решение на Факултетния съвет на ИФ от 26 септември 2023 г. с протокол № 11 и със Заповед РД 20-1826 на ректора А. Герджиков от 10 октомври 2023 г.

Дисертацията на Магдалена Властанова е обсъдена от Катедрата по нова и съвременна история на 29 август 2024 г., след което е направено предложение да започне процедура по публичната ѝ защита. Протоколът от обсъждането и решението на катедрата е № 12/29.08.2024 г.

2. Обща характеристика на дисертационния труд

Ще започна оценката си за дисертационния труд на Магдалена Властанова „Американска и британска антисъветска кино пропаганда (1961–1968 г.)“ с общите му параметри. Дисертационният труд е структуриран в увод, въведение, три глави, реализирани според проблемния принцип и много подробно разделени на части и параграфи, заключение, библиография и приложения и е в обем от 289 страници. Както личи от темата, тя е продължение на изследователския ѝ интерес от магистърската теза.

Темата за кинопропагандата е специфична, тъй като за разработката ѝ трябва да се съчетаят историческите процеси в международните отношения и вътрешнополитическите проблеми, от една страна, с еволюцията на съотношението между киноизкуството и властта, от друга. Важен елемент от тази тема е намесата на властите в творческите процеси, с други думи цензурата, която в този период е подчинена на пропагандата. Характерът на темата предполага по-различна изворова база от онази, с която сме свикнали при *sensu stricto* историческите теми. Това е обяснението за специфичната изворова база на Магдалена Властанова, съставена от игрални и документални филми (20 аудиовизуални източници, включващи и анализираният филми) за онази част от дисертацията, която представя по-подробно или по-общо подбраните от нея филми с цел да защити научната си цел и теза. Същевременно за чисто историческата част на дисертацията в Библиографията (с. 241–189) докторантката е посочила списък на публикувани документи (10 позиции, включващи главно документите за външната политика на САЩ – FRUS), без обаче това да е изрично заявено в заглавието. В отделен списък са представени четири биографии и мемоари, при което прави впечатление, че спомените на Никита Хрушчов са били ползвани на английски, а не във варианта, издаден на български език. Интернет източниците с различен характер наброяват 96 позиции, като между тях намираме и каталози, важни отново за художествената част на дисертацията.

Струва ми се, че мястото на 30-те позиции от следващия списък в библиографията, озаглавен „Декларации, доклади, закони, заповеди, манифести, обръщения, резолюзии, речи“ е по-скоро в първата част с документите. Докато това на четирите интервюта е сред публицистиката. Не мисля, че сборниците със статии трябва да бъдат в отделен списък, защото в повечето случаи те съдържат научни исторически изследвания, а сборникът с документи би трябвало да е в първата неозаглавена част. Следващият списък „Публицистика“ (36 позиции) вероятно би трябвало да бъде озаглавен „Периодика“, защото включва периодични издания с различен характер, някои от които са чисто научни. Струва ми се също така, че няма нужда от обособен раздел „Статии“ (77 позиции), защото всички научни публикации, независимо от размера и формата им би трябвало да се представят заедно в общ списък, така че тяхното място е редом до 102-те позиции от списъка „Монографии“. Използваните извори, документи, публицистика и научни издания на общ брой 395 са на английски и български език.

В Увода Магдалена Властанова е формулирала първо тезата на своята разработка по следния начин: *„в периода 1961-1968 г. във Великобритания и САЩ активно се произвеждат развлекателни филми с анти-съветска пропагандна тематика, които обслужват поставените цели в Студената война. Включването на киното за изграждане на отрицателен образ на врага, е необходимост, за да се мобилизира населението чрез допълнителен пропаганден канал за спечелването на битката срещу него... Ако в началния период на Студената война се наблюдава припокриване в представянето им като въплъщение на всичко отрицателно, неморално и неприемливо във филмите, то през 60-те години настъпва разминаване... в отношенията със СССР се изграждат надежди за сътрудничество и мирно съвместно съществуване.“* (с. 6).

Докато целта на дисертацията е: *„да се открият общите черти и спецификите на американските и британските ленти от периода 1961-1968 г. през призмата на пропагандата като се проследят тенденциите в изработката на антисъветските им пропагандни послания“* (с. 6). Докторантката си е поставила и четири конкретни задачи, които перифразирани от мен означават следното: да проследи пътя на създаването на даден филм; да постави визираните филми в контекста на историческото развитие на САЩ и Великобритания; да проследи резултатите от кинопропагандата; да потърси

причините за неуспеха ѝ. (с. 6–7) Тя е добавила още обект, предмет и очакван резултат от изследването, както и два въпроса, но те по-скоро повтарят тезата, целта и задачите, затова не виждам смисъл да ги посочвам изрично.

Според мен, много важно място за развитието на темата на дисертацията има „Въведението“, тъй като в него Магдалена Властанова е проследила развитието на термина пропаганда, различните опити за формулирането му и най-вече пропагандната практика в епохата на Студената война, когато се развива действието на събитията от дисертацията. Основното ѝ внимание е съсредоточено върху ролята на киното като едно от най-въздействащите пропагандни средства в обществото. Представени са различните виждания за пропагандата в епохата на Студената война, които в повечето случаи се определят от тезата на Ноам Чомски: *„Антикомунизмът като национална религия и механизъм за контрол“* (с. 25), както и от различните пропагандни институти на запад от „желязната завеса“. Специално внимание Магдалена Властанова е обърнала и на другия основен предмет на дисертацията – киното: как се развива и по какъв начин то е използвано в тази епоха.

В структурно отношение дисертацията е подчинена на проблемния принцип, като в първите две глави кинопропагандата е представена паралелно и почти огледално в двете страни – Съединените щати и Великобритания. Затова отделните подчасти в първите две глави следват еднаква логика. Те започват с формирането и реализирането на американската и британската кинопропаганда в контекста на външно- и вътрешнополитическите предизвикателства, пред които са изправени двете държави: САЩ като свръхсила и Великобритания като бивша световна империя превръщаща се в европейска държава с все по-голяма зависимост от отвъдокеанския си съюзник. Следва разказ за развитието на съответната киноиндустрия като културен и търговски продукт, на какви принципи и регламенти се подчинява, как творците реагират на променящата се геополитическа обстановка и на социалните предизвикателства. Завършекът е посветен на конкретно представяне на сюжетите, героите, актьорите и реализацията на филмите, върху които се гради идеята на дисертацията. Този подход позволява да се направи сравнение между двете киноиндустрии и да се открие водещата роля на американската в лицето на Холивуд пред британската, каквато собствено е и ролята на двете държави в Студената

война. В тези първи две глави анализирани филми неслучайно са свързани с двете основни теми в противопоставянето между Изтока и Запада: германския въпрос (изграждането на Берлинската стена през лятото на 1961 г.), където преминава една от най-важните и опасни за световния мир разделителни линии, както и с актуалните скандали, свързани с дейността на съветското разузнаване (шпионските афери).

Третата глава отново е тематична, но този път в центъра на вниманието са филмите, които са съсредоточени около темата за ядреното оръжие (атомната бомба), станала особено актуална през 60-те години в светлината на Карибската криза от октомври 1962 г., изправила света пред опасността от ядрена война. В тази глава Магдалена Властанова е обединила американската и британската киноиндустрия, като е представила основните проблеми, пред които са изправени последователно едната и другата държава. А те, според нея, са свързани със споровете между анализаторите от двете страни за въздействието на ядреното оръжие върху историческото развитие и върху човечеството изобщо, обществената реакция, довела до създаването на антивоенното движение в двете ядрени държави, за да завърши отново с подробно представяне на избраните по четири филма от американската и британската кинопродукция, посветени на ядрената опасност. И в тази глава, както и в предишните две докторантката се е постарала да избере такива филми, които принадлежат към различни киножанрове (документален, комедия, драма, екшън-трилър, фантастика) и които показват разнообразни подходи към проблема.

При представянето на дисертацията заслужава да се отбележи и една специфика, която не съм срещала в други подобни научни изследвания. Става дума за това, че всяка глава започва с обособен увод и завършва със заключение. Не зная доколко това е необходимо, защото в началото накратко се разказва за онова, което ще бъде представено, а в края има преразказ на вече написаното. В същото време изводите са напълно на място.

Към дисертацията има и приложения, които засягат някои от обсъжданите в анализа проблеми като: раждаемостта в САЩ; Холивудската десетка, списък на заподозрени в комунизъм кинодейци; списъци на домашните кинозалони; данните за бокс-офис представянето на различните филми; британските филми, финансирането; резюмета на използваните филми. Тези приложения несъмнено допълват текста на дисертацията, но ми се струва, че мястото на някои от тях (например данните за

раждаемостта) е по-скоро в текста, защото имат илюстративен характер, а в края на текста вече са извън събитията.

3. Оценка на получените научни резултати

Общата ми оценка за дисертацията е, че темата е оригинална и интересна, разположена е на границата между класическия исторически разказ и изследването на връзката политика – история – изкуство. Тя е оригинално структурирана, подчинена на проблемния принцип и тезата е защитена достатъчно убедително като изворов и аналитичен материал.

Според мен, Магдалена Властанова успешно е реализирана поставената цел: да се открие общото и специфичното в американското и британското кино по избраните теми от гледна точка на ефективността на пропагандата. Тя е избрала да сравни 16 филма: осем американски („Едно, две, три“ на Били Уайлдър, „Бягство от Източен Берлин“ на Робърт Съодмак, „Бягство към Берлин“ на Уил Тремър, „Разкъсана завеса“ на Алфред Хичкок, „Седем дни през май“ на Джон Франкенхаймър, „Контролна зона“ на Сидни Лъмет, „Руснаците идват! Руснаците идват!“ на Норман Джевисън и „Полярна станция „Зебра““ на Джон Стърджис) и осем британски („От Русия с любов“ на Терънс Йънг, „Шпионски обръч“ на Робърт Тронсън, „Погребение в Берлин“ на Гай Хамилтън, „Мозък за милиард долара“ на Кен Ръсел, „Денят, в който земята се запали“ на Вал Гест, „Д-р Стрейнджлав или: Как се научих да спра да се тревожа и обикнах бомбата“ на Стенли Кубрик, „Инцидентът в Бедфорд“ на Джеймс Б. Харис и „Игра на война“ на Питър Уоткинс). Авторката на дисертацията е открила и подчертала както общите пропагандни тенденции, така и разликите, предопределени най-вече от различните позиции на двете държави, които в американския случай са на държава глобален лидер, а в британския на по-малкия, превърнал се в младши партньор, опитващ се да бъде както основен американски съюзник в Европа, така и да заеме междинна позиция между двете свръхсили.

Магдалена Властанова е поставила анализа на избраните филми в контекста на историята на Студената война и развитието на САЩ и Великобритания, като по този начин е демонстрирала добро познаване не само на историята на международните отношения и конкретните събития, а и еволюцията на кинопроизводството и на неговата

политически митивирана регламентация. В анализа на филмите докторантката е показала добро познаване на историята на киноизкуството, своя оценъчен инстинкт и уменията си да търси пресечните точки между реалните събития и тяхната художествена интерпретация. Тя демонстрира и готовност да защитава мнението си, дори когато трябва да е критична към известни режисьори като Алфред Хичкок или Били Уайлдър.

При сравнението на текста на дисертацията със заявените от докторантката приноси, мога да кажа, че те са формулирани скромно (представяне на непозната за България историография, допълване на картината на идеологическото противопоставяне; използването на филмите като исторически извори за голямото противопоставяне между САЩ и СССР в годините на Студената война) и без съмнение са реализирани.

Положителна е оценката ми и за формулираните от Магдалена Властанова изводи във всяка от трите глави на дисертацията.

4. Оценка на публикациите по дисертацията и участието в научни форуми

Публикациите по дисертацията са много повече от минималните изисквания, защото са 11 на брой, като само една е под печат. Една е на английски в украинско издание, а останалите 10 са на български език. Характерът и изданията, в които са публикациите, показват, че повечето от тях са резултат от участието на Магдалена Властанова в научни проекти или на научни форуми. Публикациите на Магдалена Властанова следват идеите на дисертационния труд или ги разширяват, като запознават научната общественост с моменти от дисертационния труд.

В документацията по процедурата за защита на дисертационния труд на Магдалена Властанова има информация за 12 нейни участия в научни форуми, но за съжаление фигурират само темите на докладите ѝ, но не и форумите, на които са били представени.

5. Оценка на автореферата

Авторефератът на дисертацията на Магдалена Властанова „Американска и британска антисъветска кино пропаганда (1961-1968 г.)“ е с обем от 23 маш. стр. и очертава основните параметри на дисертационния труд. В него са представени важните характеристики на изследването: тезата, обектът, предметът, целта и конкретните задачи,

които Магдалена Властинова си е поставила. Докторантката е формулирала методологията на работата си, защитила е избора на 60-те години като хронологичен обхват. Убедително е защитена документалната и историографската основа на дисертацията. Адекватно е проследена структурата и съдържанието на трите глави на изследването. Присъства и самооценката за научните приноси на дисертацията, както и списък на многобройните публикации на докторантката, свързани с темата на дисертационния ѝ труд.

Съдържанието и оформянето на автореферата отговарят на академичните изисквания.

6. Оценка на наукометричните показатели

Общата оценка за наукометричните показатели на научната дейност на Магдалена Даниела Властинова по темата на дисертацията е положителна. Тя се дължи на получените 50 точки за дисертацията и 30 точки на другите ѝ публикации, което показва сбор от 80 точки. Това означава, че докторантката Магдалена Властинова покрива наукометричните изисквания за присъждането на образователната и научната степен „доктор“.

7. Критични бележки и препоръки

Положителната ми обща оценка за дисертационния труд не означава, че нямам критични забележки или препоръки за подобряване на текста.

Една от основните ми забележки е свързана с многократно представяне на филмите и техните сюжети: те са представяни неколкократно, първо общо и после конкретно повече от един път. Този похват е довел до повторения, които са допълнени и от структурата на всяка глава, която започва с увод и завършва със заключение, чието съдържание предхожда и следва написаното в главата.

Други мои забележки се отнасят до сложния и поради тази причина неясен изказ. Например: *„Холивуд използва предпоставката за подписване на договор или спогодба между САЩ и СССР като спусъчен механизъм за сваляне на легитимното правителство в Съединените щати във филма „Седем дни през май“.* (с. 55); *„Изобличаването на базата на какви убеждения се вземат решения е в центъра на вниманието на документа,*

за сметка на какъвто и да е вид рестрикции на дейността на агентите.“ (с. 53); „една от най-успешните стратегии на Запада в борбата за сърцата и умовете на берлинчани – икономически стимул чрез печалба“, „изобилието на стоки за бита в капиталистически стил за разлика от преимуществото за развитието на индустрията в страните от Източния блок“ (с. 81); „Вьетнамската война е възприемана като ситуация, която подчертава различното възприятие на сърдечните отношения.“ (с. 110); „жените изоставят ролята си на част от работната сила“ (с. 111); „изведнъж да порутиш тухлите, очаквайки това преобразованието да мине гладко“ (с. 176); „Лентата залага на изначалната предпоставка за разликата между „руснаци“ и „комунисти“ и за привнасянето на идеологията върху уязвима нация, което пречи на самобитното ѝ реализиране.“ (с. 191); „не вдъхва нужната доза доверие на продуцентските компании „ЕмДжиЕм“ и „Колумбия“, защото сюжетът на филма силно кореспондира с противопоставянето на Изтока и Запада в периода на Студената война и е възможно влагането на про-комунистически идеи“ (с. 194).

Имам и конкретни несъгласия: трудно може да се повярва в твърдението на с. 56 „Завръщането на американските войници след края на Втората световна война и впускането им в мирновременния живот бележи раждането на 75 млн. бебета, които се превръщат в 40% от населението на страната“, тъй като в този период населението на САЩ е 140 млн.; не изглежда убедително и това, че „Съветите оценяват силата на публичната победа за справяне с вътрешни проблеми и запазването на международния образ“ (с. 49) във връзка с Берлинската и Карибската криза, тъй като и двете са по-скоро поражение, отколкото победи за Съветския съюз.

В дисертацията има многобройни езиково-исторически неточности, някои от които ще изброя: името на китайския лидер е Мао Дзъдун, а не „дзъ Дунг“; течението в следвоенната британска драматургия и литература на българския е „сърдитите млади мъже“, а не „ядосаните млади мъже“; слято, а не разделено се пишат следните думи: киноиндустрия, кинопропаганда, киноленти, киноистория, кинопродукция, боксофис, суперсили, радиопрограма, пълномащабен, контракултура, контратежест, източногерманци, налице, извъневропейско, накратко, свръхсекретен, контрапункт, контрашпионаж; берлинската улица е Унтер дел Линден, а не Юнтер; британските и

американски издания „Таймс“, „Чикаго дефендър“, „Ню Йорк таймс“, „Тайм“ се пишат на български без английския член „Дъ“; не зная какво трябва да се разбира под „съветски департамент на МИБ“, британското „граматическо училище“ всъщност е гимназия; на български „лунатик“ означава болен от лунатизъм или сомнамбул, а не маниак, луд, ненормален или психопат, каквото е значението на същия термин на английски; очевидно става дума ген. Едвин Уокър, а не Едвиг Уолкър; „ултимативното оръжие“ би трябвало да бъде определено като „окончателно“ или „крайно“; британо-американските отношения на български обикновено се определят като „специфични“ или „особени“, а не като „сърдечна връзка“; намиращите се в Кремъл гигантска камбана и топ не се наричат „царски“, а Цар-камбана и Цар-топ; политиката на Кенеди на български се представя като „нови граници“ или „нови хоризонти“, а не като „нова граница“; дилема означава две възможности, затова не може да се каже избор между две дилеми; използва се терминът „ядрен апокалипсис“, а не „ядрен Холокост“, втората част на който има конкретно съдържание, свързано с трагичната съдба на една общност в годините на Втората световна война.

Чисто езикови са и следните ми забележки: „оразличи“ би трябвало да се замени с „разграничи“ или „различи“; „парламентарните членове на лейбъристите“ с „лейбъристките депутати“; „остракизация“ с „остракиране“; „указване на помощ“ с „оказване“; „предостъпвайки влиянието“ с „преотстъпвайки“; „надника“ със „заплащане“ или „надница“; „укаже влияние“ с „окаже“; „синонимизирани“ с „уеднаквени“ или „изравнени“; не е много ясно какво означава „дело за антиплагиатство“; не ми е много ясно също и какво трябва да се разбира под „(бел.ред.)“, защото дисертацията не би трябвало да има редактор, каквото традиционно означава тази бележка. Ще завърша с една малка забележка по изписването на български на големите числа: при нас има десетична запетая, докато на английски се използва точка, а запетаята е за разграничаване на големите числа, където на български има интервал.

Като препоръка бих предложила на Магдалена Властанова да помисли дали не може в бъдеще да разшири своето изследване и върху огледалния образ на пропагандата, като разгледа и съветските пропагандни филми от Студената война. Така тя би могла да

прецени доколко клишираните образи на „враговете“ са изградени самостоятелно от двете страни на „желязната завеса“ или те взаимно си влияят.

7. Заключение

Дисертационният труд на Магдалена Властанова „Американска и британска антисъветска кино пропаганда (1961-1968 г.)“ показва уменията на докторантката да издирва първичен и вторичен документален материал, да използва ефективно историографията по темата, да разработва самостоятелно проблеми от историческото развитие на важни за развитието на Студената война държави като Съединените щати и Великобритания и тяхната кинопропаганда, да прави исторически изводи и по този начин да дава своя принос за развитие на българската историография.

Всичко това ми дава основание въпреки забележките, които формулирах, да заявя своята убеденост, че Магдалена Даниелова Властанова е изпълнила всички академични изисквания за присъждането на образователната и научната степен „доктор“, за което ще гласувам.

26 ноември 2024 г.

Рецензентка:

Проф. д-р Искра Баева